

**รูปแบบและกระบวนการ กิจกรรม การปฏิบัติศาสนกิจเพื่อพัฒนาสังคม
ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย**

**MODEL AND METHOD TO DEVELOP ACTIVITIES AND RELIGIOUS ACTIVITIES TO
DEVELOP THE COMMUNITY OF STUDENTS AT CHIANG RAI BUDDHIST COLLEGE**

วัชรกร กำแพงแก้ว

Mr.Watcharakorn Kumpangkaew

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

watcharakorn.0224@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อ 1) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจ ตามระเบียบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2) เพื่อพัฒนากิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคมของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย 3) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Reserch) เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) และจากการสัมภาษณ์ ผลการวิจัยพบว่า

1) รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจ ตามระเบียบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่า มีโครงการจิตอาสา ของนิสิตที่ปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ผลการดำเนินโครงการพบว่า บุคลากร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ พระนิสิต มีความรู้ ความเข้าใจถึงคุณค่าของกิจกรรมและการมีส่วนร่วมช่วยเหลือซึ่งกันและกันในวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

2) การพัฒนากิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคมของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย พบว่า 1.มีการสำรวจความต้องการของคณะสงฆ์ และทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยกับคณะสงฆ์ 2.พัฒนาระบบ กลไก และกระบวนการงานการปฏิบัติศาสนกิจให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรม 3.กำหนดยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจโดยคำนึงถึงบริบทของแต่ละพื้นที่

4.ส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้ภูมิปัญญาทางสังคม และกิจกรรมของมหาวิทยาลัยและนำไปปรับใช้ในการ
ปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม ของนิสิต
วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย พบว่า รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม ของ
นิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงรายในด้านสนองงานมหาวิทยาลัย และ สถาบันการศึกษา ประกอบไปด้วยดังนี้คือ
1.โครงการจิตอาสา ของนิสิตที่ปฏิบัติศาสนกิจ วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย 2.โครงการอาสาเติมปัญญาให้สังคม
นิสิตได้เรียนรู้และสร้างจิตสำนึกที่ดีในการแบ่งปัน ช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยและนำไป
ปรับใช้ในการปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อสนองงานคณะสงฆ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: ปฏิบัติศาสนกิจ; วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย; รูปแบบและกระบวนการ;

Abstract

The objectives of this article are 1) to study the pattern and process of religious practice. According to the regulations of Mahachulalongkornrajavidyalaya University 2) To develop religious activities by leading to social development of Chiang Rai Sangha College students Chiang Rai Province 3) to analyze patterns and processes of religious practices leading to social development of Chiang Rai Sangha College students This research is a qualitative research tool used to collect data. including gathering information from documents (Document) and from interviews The results showed that

1) Forms and Processes of Religious Affairs According to the regulations of Mahachulalongkornrajavidyalaya University, it was found that there was a volunteer project. of religious students Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Rai Monastic College The results of the project were found that personnel, teachers, staff, students, and students had knowledge and understanding of the value of activities and participation in helping each other in Chiang Rai Monastic College.

2) The development of religious activities leading to social development of students. Chiang Rai Monastic College Chiang Rai Province found that 1. There was a survey of the needs of the Sangha. and jointly cooperate between the University and the Sangha. 2. Develop the system, mechanism and process of religious ministry to be clear and concrete. 3. Determine the strategy of religious practice taking into account the context of each area. 4. Promote and support the use of social wisdom and university activities and apply them in effective religious practice

3) Analysis of religious practices and processes leading to social development of Chiang Rai Sangha College students found that the pattern and process of religious practice leading to social development of students of Chiang Rai Monastic College in response to university and educational institutions It consists of the following: 1. Volunteer Project of religious students Chiang Rai Monastic College 2. Volunteer project to add wisdom to society Students learn and create a good awareness of sharing. Assist with various university activities and apply them in religious practice. to effectively respond to the work of the Sangha

Keywords: Buddhist Psychology, Motivation, Treatment/Therapeutic, Treatment Guideline.

บทนำ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก่อตั้งขึ้นตามพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เพื่อเป็นสถาบันการศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ มีพันธกิจ 4 ประการ คือ การผลิตบัณฑิต การวิจัย การบริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ภายใต้ปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่ว่า “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม” โดยนโยบายของมหาวิทยาลัยนิตยบรรพชิตที่สำเร็จการศึกษาภาคทฤษฎีแล้ว จะต้องปฏิบัติศาสนกิจในเพศบรรพชิตเป็นเวลา 1 ปี 3 จึงจะมีสิทธิเข้ารับปริญญา

รายงานสืบจากการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 1 เรื่อง “พระพุทธศาสนา กับ แนวโน้มโลกยุคใหม่ : วิถีคุ
บาศรีวิชัยสู่อารยธรรมร่วมสมัย” “Buddhism and New Global Trends : The Footprint of Khrua Sriwichai Towards
Contemporary Civilization”

ตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย ว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ และการออกปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตทุกระดับ
มหาวิทยาลัยมีความมุ่งหวังให้นิสิตทุกท่านได้ปฏิบัติตามพุทธโอวาทที่ว่า “จรณภิกขเว จาริก พหุชนหิ
ตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมปายอตถายหิตาย สุขายเทวนนุสสาน แปลว่า ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลาย
จงจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขของชนจำนวนมากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์
เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย”(ที.ม. (ไทย) 10/90/50.)

ดังนั้นการปฏิบัติศาสนกิจอีกหนึ่งปีการศึกษาจึงเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สำคัญของการสำเร็จ
การศึกษาตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. 2552 หมวดที่ 7 การ
สำเร็จการศึกษา ในข้อ 64 ซึ่งกำหนดสาระสำคัญไว้ว่า นิสิตผู้สำเร็จการศึกษาต้องสอบได้หน่วยกิต
สะสมครบตามหลักสูตร, ผ่านการฝึกภาคปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน และไม่มีพันธะอื่นใดกับ
มหาวิทยาลัย ซึ่งการไม่มีพันธะอื่นใดกับมหาวิทยาลัย ข้อหนึ่ง คือ การปฏิบัติศาสนกิจเป็นเวลา 1 ปี
หลักเกณฑ์และวิธีการตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจ พ.ศ. 2546 ซึ่งกำหนด
สาระสำคัญไว้ว่า นิสิตผู้ที่มีสิทธิ์ในการปฏิบัติศาสนกิจ จะต้องเป็นนิสิตผู้สอบได้หน่วยกิตสะสมครบ
ตามหลักสูตรที่เข้าศึกษาภายในระยะเวลาไม่เกิน 2 เท้า ของเวลาการศึกษาตามหลักสูตรและมี
ค่าเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า 2.00 และต้องมีหนังสือรับรองจากสำนักทะเบียนและวัดผล ผ่านการปฏิบัติ
วิปัสสนากัมมัฏฐานครบตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย ได้ยื่นคำร้องขอปฏิบัติศาสนกิจต่อ
มหาวิทยาลัย เพื่อให้คณะกรรมการอนุมัติ ภายในวันที่ 15 พฤษภาคมของปีการศึกษาครบตามหลักสูตร
และต้องเข้ารับการปฐมนิเทศนิสิตปฏิบัติศาสนกิจตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด และเมื่อดำเนินการอื่น ๆ
ที่เกี่ยวข้องครบแล้ว นิสิตปฏิบัติศาสนกิจลงพื้นที่ปฏิบัติศาสนกิจสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ หรืองาน
ตามนโยบายและพันธกิจของมหาวิทยาลัยสนองงานในกิจการคณะสงฆ์ในเทศบรรพชิตเป็นเวลา 1 ปี
ตามวัตถุประสงค์ในการปฏิบัติศาสนกิจ และเข้าร่วมสมมนานิสิตปฏิบัติศาสนกิจประจำภาคเพื่อสรุป
แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเสริมสร้างเครือข่ายการปฏิบัติศาสนกิจระหว่างกัน

มหาวิทยาลัยได้กำหนดให้นิสิตที่สำเร็จการศึกษาตามหลักสูตรออกไปปฏิบัติงานบริการสังคม
เพื่อช่วยงานในกิจการคณะสงฆ์และงานตามพันธกิจของมหาวิทยาลัย มีการพัฒนาและปรับปรุงมาโดย
ลำดับ (ศุภชัย ยาวะประภาส, 2547 : 174) นับตั้งแต่การปฏิบัติงานตามหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติ
ตามระเบียบมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยว่าด้วยการปฏิบัติศาสนกิจของผู้สำเร็จการศึกษาหลักสูตรชั้น
ปริญญาตรี พุทธศักราช 2522 ซึ่งเป็นข้อกำหนดในการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตเป็นฉบับแรก ต่อมาได้

มีการออกประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ที่ 2/2532 เรื่อง การปฏิบัติงานของพระบัณฑิต เพื่อกำหนดการปฏิบัติงานของพระบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาตาม หลักสูตรครบ 4 ปีแล้ว เป็นการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการปฏิบัติศาสนกิจฉบับที่ 2

ในส่วนของวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย นิสิตปฏิบัติศาสนกิจจะมีอยู่ 2 สถานะ คือ นิสิตที่เป็น พระสังฆาธิการ กับนิสิตที่ไม่เป็นพระสังฆาธิการ โดยงานที่นิสิตปฏิบัติศาสนกิจส่วนใหญ่จะอยู่ใน 5 ประเภท คือ (1) งานในกิจการคณะสงฆ์ (2) การสอนศีลธรรมในโรงเรียน (3) การสอนนักระรม-บาลี (4) โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ (ม.1-2) และ(5) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตเมื่อแบ่งเป็นกลุ่มจะมีอยู่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ปฏิบัติศาสนกิจทั่วไป ตามที่เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักมอบหมาย และกลุ่มนิสิตปฏิบัติศาสนกิจที่เสนอเป็นโครงการปฏิบัติศาสนกิจต้นแบบ นิสิตที่ปฏิบัติงานทั่วไปที่เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักมอบหมาย การปฏิบัติงานขึ้นอยู่กับที่ได้รับมอบหมาย เช่น เทศน์ บรรยาย สอน หรือร่วมโครงการกิจกรรมในวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา

ส่วนนิสิตเสนอเป็นโครงการจะมีการปฏิบัติงานเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของโครงการ มีการกำหนดวิธีการดำเนินงานที่ชัดเจน โดยใช้กลไกกระบวนการขับเคลื่อนพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จากต้นน้ำไปสู่ปลายน้ำ ดังนี้ 1.ต้นน้ำ ประกอบไปด้วยขั้นตอน คือวิเคราะห์ต้นทุนเดิมเช่น พื้นที่ดี คนดี, ประสานงาน/ประสานเครือข่าย, ตัดตั้งความรู้, วางแผน/ออกแบบโครงการ, เขียนโครงการ, เสริมทักษะ/ติดตามหนุนเสริม, ถอดบทเรียน, 2.กลางน้ำ ประกอบไปด้วยขั้นตอน คือ เสริมทักษะ/ติดตามหนุนเสริม, สังเคราะห์กระบวนการทำงาน, ชื่นชม/ให้กำลังใจ, การประยุกต์ใช้หลักธรรม, จัดทำฐานข้อมูลรอบด้าน เช่น ชุมชน พื้นที่ บุคคล, จัดทำสื่อ, ถอดบทเรียน, 3.ปลายน้ำ ประกอบไปด้วยขั้นตอน คือ สรุปผลการดำเนินงาน, ฐานข้อมูล, บทเรียนรู้ที่เกิดขึ้น, ถอดบทเรียน, นำเสนอสื่อ, และมีการติดตามและประเมินจากหน่วยงานหรือโครงการที่ให้ทุนสนับสนุนตามรูปแบบที่ทุนสนับสนุนกำหนด แต่ยังขาดความเชื่อมโยงกับวัดหรือเจ้าสำนักงานเพราะให้ความสำคัญกับโครงการฯ จนอาจมีบางส่วนที่เข้าใจว่าการปฏิบัติศาสนกิจให้ทำเฉพาะโครงการและเมื่อดำเนินตามวัตถุประสงค์โครงการแล้วไม่ต้องช่วยงานหรือปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักงานซึ่งเป็นการเข้าใจที่คาดเคลื่อนไปจากวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยโดยความมุ่งหวังของมหาวิทยาลัยเห็นว่า การเทศน์ การสอนการประกอบกิจกรรมใดๆในทางพระพุทธศาสนา(สมาน รังสิโยภุชณ,2561:80) ตามที่นิสิตได้รับนิมนต์หรือเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นเรื่องปกติที่นิสิตปฏิบัติอยู่เป็น

ประจำอยู่แล้วแต่อาจจะมีประเด็นหรือกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งหรือหลายกิจกรรมที่สามารถนำมา
กำหนดเป็นโครงการ กำหนดวัตถุประสงค์และวิธีการการดำเนินการที่ชัดเจนและเป็นรูปธรรมเพื่อ
นำไปสู่การรายงานผล

ด้วยสาเหตุนี้ผู้วิจัยมีความสนใจที่ศึกษางานวิจัยเรื่อง รูปแบบและกระบวนการพัฒนากิจกรรม
การปฏิบัติศาสนกิจโดยนำ ไปสู่การพัฒนาชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
จังหวัดเชียงราย ให้เห็นเป็นรูปธรรม โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของกลุ่มภาคีเครือข่าย ทั้งคณะสงฆ์
หน่วยงานภาครัฐ และ ภาคเอกชน เข้ามามีบทบาท ด้านการสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำ
โครงการ เพื่อที่จะได้พัฒนาชุมชนได้อย่างยั่งยืน สืบต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจ ตามระเบียบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมการการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย
3. เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคมของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยเรื่องนี้ ได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้คือ

ในการทำวิจัยเรื่อง รูปแบบและกระบวนการ กิจกรรม การปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อพัฒนาสังคม
ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย มีความสอดคล้องกับงานวิจัยอื่น ดังนี้

1. พระอธิการเจียมรัตน์ แสงพยัพ ได้ทำงานวิจัยเรื่อง ศึกษาการพัฒนานิสิตเพื่อส่งไปปฏิบัติ
ศาสนกิจในต่างประเทศ ของวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคของ
พระสงฆ์ไทยในการปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศ คือ ภาษาในการสื่อสารกับคนต่างชาติ ปัจจุบัน ใน
การดำเนินงานด้านเอกสารต่างๆขาดความเข้าใจในขั้นตอนในการข้ามดินแดน การปรับตัวให้เข้ากับ

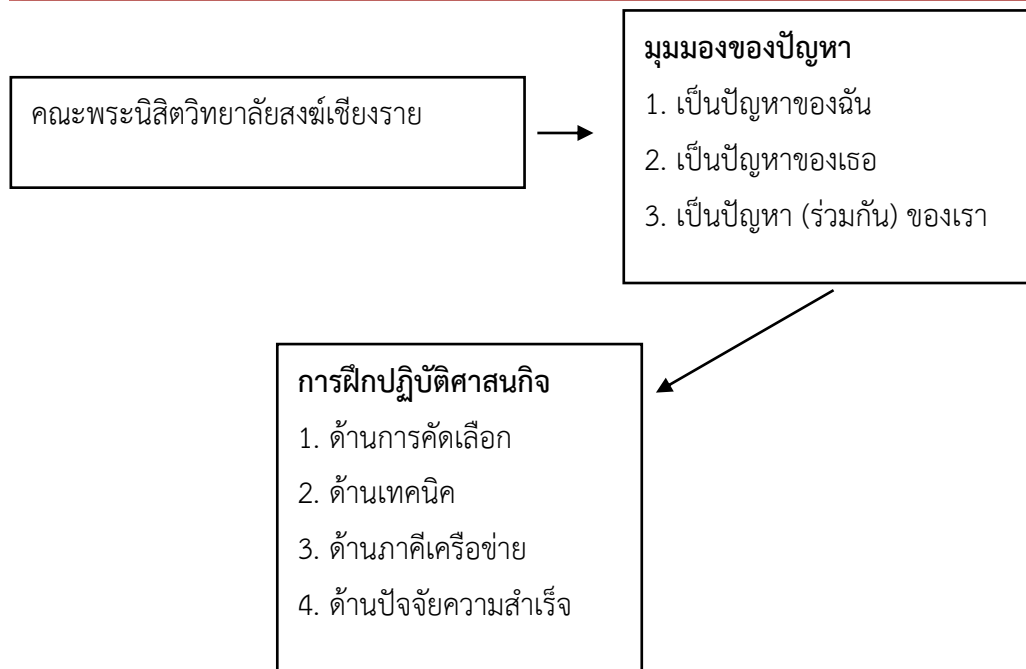
สภาพอากาศและสิ่งแวดล้อมที่ต่างภาษาและวัฒนธรรม รวมไปถึงปัญหาขั้นตอนของการส่งตัวจากทางมหาวิทยาลัยในการคัดเลือกนิสิตมีความล่าช้า แนวทางในการจัดการปัญหา คือ ควรจัดให้มีการ

2. พระกฤตกร จุฑาเกียรติ ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “แรงจูงใจในการปฏิบัติงานศาสนิกกับการรักษาเพศบรรพชิต ณ วัดมิ่งกรมลาวาส (เล่งเน่ยยี่)” ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็นสามเณร มีอายุน้อยกว่า 20 ปี มีระดับการศึกษาในมัธยมศึกษาตอนต้น และมีพรรษาบวชน้อยกว่า 5 ปี (2) ระดับความเห็นต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานศาสนิกอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.93 และมีความเห็นด้านการรักษาเพศบรรพชิตอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.33 (3) พระสงฆ์ที่มีประเภทของพระสงฆ์ อายุ และระดับการศึกษาที่แตกต่างกันมีการรักษาเพศบรรพชิตแตกต่างกัน (4) แรงจูงใจในการปฏิบัติงานศาสนิกมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงมากกับการรักษาเพศบรรพชิต เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ปัจจัยจูงใจที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาเพศบรรพชิต ประกอบด้วยความสำเร็จในการปฏิบัติงานศาสนิก

3. นายบุญหนา จิमानัง ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจการปฏิบัติศาสนิกของบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ผลการวิจัยพบว่า ประชากรทุกกลุ่ม มีความพึงพอใจการปฏิบัติศาสนิกของบัณฑิตระดับปานกลาง เมื่อพิจารณา การปฏิบัติศาสนิกเป็นรายด้านพบว่า ทุกกลุ่มพึงพอใจการปฏิบัติศาสนิกด้านการสวดมนต์ในกิจการของคณะสงฆ์มากที่สุด รองลงมาคือด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการสงเคราะห์ประชาชน ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ กับความพึงพอใจการปฏิบัติศาสนิกของบัณฑิต ด้วยค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน พบว่า คุณลักษณะของบัณฑิตที่พึงประสงค์ และพฤติกรรมการปฏิบัติศาสนิก จำนวนความต้องการบัณฑิตช่วยงานในปีต่อไป

กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็น การศึกษารูปแบบและกระบวนการ กิจกรรม การปฏิบัติศาสนิกเพื่อพัฒนาสังคม ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย จากการศึกษาแนวคิดวิจัยต่างๆ พอสรุปตามภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและกระบวนการ กิจกรรม การปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อพัฒนาสังคม ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการสัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอนดังนี้คือ

1. ศึกษารูปแบบและกระบวนการ ปฏิบัติศาสนกิจ ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย รวบรวมเอกสารแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการสื่อสารแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม แนวคิดและทฤษฎีการบริหารโครงการ และ จัดทำกิจกรรม ประวัติและความเป็นมาของการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจ ตามระเบียบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การพัฒนากิจกรรมการการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาชุมชนของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย

2.เก็บรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริงเพื่อวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคมของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย เพื่อให้เห็นถึงรูปแบบและกระบวนการพัฒนางานวิจัยโดยสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key Informants) จากการมีส่วนร่วมของหน่วยงานทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน เพื่อสรุปประเด็นการนำไปสู่การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

3) สนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประวัติศาสตร์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านประเพณีและวัฒนธรรม ผู้เชี่ยวชาญทางด้านเทคโนโลยี ปรากฏท้องถิ่น ผู้นำชุมชน เพื่อระดมแนวคิด มุมมองที่มีผลต่อการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และนำไปสู่การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อให้ได้มาซึ่ง ชุดความรู้รูปแบบและกระบวนการพัฒนากิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาชุมชนของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีวิธีการดังนี้คือ

4) เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อหาข้อมูลสรุปจากการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อนำไปสู่การประมวลผลข้อมูล และศึกษาเชิงความสัมพันธ์ถึงมุมมองของรูปแบบและกระบวนการกิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย ซึ่งเก็บรวบรวมจากแบบสอบถาม แสดงความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนา ปรากฏท้องถิ่น ผู้นำชุมชน

5) สรุปผลการวิจัยที่ได้คือ มีชุดความรู้ รูปแบบและกระบวนการพัฒนากิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาชุมชนของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย

6) นำเสนอผลงานวิจัย ในระดับชาติ หรือนานาชาติ

ผลการวิจัย

รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจ ตามระเบียบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พบว่า มีโครงการจิตอาสา ของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ผลการดำเนินโครงการพบว่าบุคลากร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ พระนิสิต มีความรู้ ความเข้าใจถึงคุณค่าของกิจกรรมและการมีส่วนร่วมช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย และนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ

ทุกรุ่น ได้มีการขับเคลื่อนในระดับ นโยบาย การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือในพื้นที่ และการปฏิบัติศาสนกิจภายใต้แผนการปฏิรูปกิจการ พระพุทธศาสนา และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ได้รับการสนับสนุน 2 โครงการ คือ โครงการส่งเสริมสุขภาพพระภิกษุ – สามเณร ในเขตพื้นที่ตำบลดงมะหว้น อำเภอเวียงเชียงรุ้ง จังหวัดเชียงรายและโครงการการพัฒนารูปแบบการลดพุง ลดโรค ปรับสมดุลเพื่อสุขภาพพระสงฆ์และสามเณรวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ตำบลเวียง อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย

2) การพัฒนากิจกรรมการการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคมของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย พบว่า 1.มีสำรวจความต้องการของคณะสงฆ์ และทำความร่วมมือร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยกับคณะสงฆ์ 2.พัฒนาระบบ กลไก และกระบวนการงานการปฏิบัติศาสนกิจให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรม 3.กำหนดยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจโดยคำนึงถึงบริบทของแต่ละพื้นที่ในแต่ละส่วนภูมิภาค 4.ส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้ภูมิปัญญาทางสังคม และกิจกรรมของมหาวิทยาลัยและนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันด้านหลักธรรมพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีบทบาทพัฒนายุทธศาสตร์และกลไกการปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย และสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย อย่างมีประสิทธิภาพ

3) รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย โดยใช้กลไกกระบวนการขับเคลื่อนพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จากต้นน้ำไปสู่ปลายน้ำ ดังนี้ 1.ต้นน้ำ ประกอบไปด้วยขั้นตอน คือวิเคราะห์ต้นทุนเดิมเช่น พื้นที่ดี คนดี, ประสานงาน/ประสานเครือข่าย, ติดตั้งความรู้, วางแผน/ออกแบบโครงการ, เขียนโครงการ, เสริมทักษะ/ติดตามหนุนเสริม, ถอดบทเรียน, 2.กลางน้ำ ประกอบไปด้วยขั้นตอน คือ เสริมทักษะ/ติดตามหนุนเสริม, ส่งเคราะห์กระบวนการทำงาน, ชื่นชม/ให้กำลังใจ, การประยุกต์ใช้หลักธรรม, จัดทำฐานข้อมูลรอบด้าน เช่น ชุมชน พื้นที่ บุคคล, จัดทำสื่อ, ถอดบทเรียน, 3.ปลายน้ำ ประกอบไปด้วยขั้นตอน คือ สรุปผลการดำเนินงาน, ฐานข้อมูล, บทเรียนรู้ที่เกิดขึ้น, ถอดบทเรียน, นำเสนอสื่อ, พบว่ารูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย ในด้านสนองงานกิจการคณะสงฆ์จังหวัดเชียงรายและพัฒนาเครือข่ายสนับสนุนการพัฒนากิจกรรมและบทบาทให้พระนิสิตและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นองค์กรแห่งการสนับสนุน

การส่งเสริมสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนมหาวิทยาลัย และ สถาบันการศึกษา และ
นิสิตได้เรียนรู้และสร้างจิตสำนึกที่ดีในการแบ่งปัน ช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยและ
นำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันด้านหลักธรรมพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษางานวิจัยเรื่องนี้ มีโครงการจิตอาสา ของนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ วิทยาลัยสงฆ์
เชียงราย ผลการดำเนินโครงการพบว่าบุคลากร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต มีความรู้ ความเข้าใจถึง
คุณค่าของกิจกรรมและการมีส่วนร่วมช่วยเหลือซึ่งกันและกันในวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย และนิสิต
ปฏิบัติศาสนกิจทุกรุ่น ได้มีการขับเคลื่อนในระดับ นโยบาย การเสริมสร้างเครือข่ายความร่วมมือใน
พื้นที่ และการปฏิบัติศาสนกิจภายใต้แผนการปฏิรูปกิจการ พระพุทธศาสนา และมหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย การพัฒนากิจกรรมการการปฏิบัติศาสนกิจโดย
นำไปสู่การพัฒนาสังคมของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย ำ มีสำรวจความต้องการของ
คณะสงฆ์ และทำความเข้าใจร่วมกันระหว่างมหาวิทยาลัยกับคณะสงฆ์ พัฒนาระบบ กลไก และ
กระบวนการการปฏิบัติศาสนกิจให้ชัดเจนและเป็นรูปธรรม กำหนดยุทธศาสตร์การปฏิบัติศาสนกิจโดย
คำนึงถึงบริบทของแต่ละพื้นที่ในแต่ละส่วนภูมิภาค ส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้ภูมิปัญญาทางสังคม
และกิจกรรมของมหาวิทยาลัยและนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันด้านหลักธรรมพระพุทธศาสนาได้
อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีบทบาทพัฒนายุทธศาสตร์และกลไกการปฏิบัติศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย และสนับสนุนการปฏิบัติศาสนกิจของพระนิสิตปฏิบัติ
ศาสนกิจ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์เชียงราย อย่างมีประสิทธิภาพ
รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย
ในด้านสนองงานกิจการคณะสงฆ์จังหวัดเชียงรายและพัฒนาเครือข่ายสนับสนุนการพัฒนากิจกรรม
และบทบาทให้พระนิสิตและมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นองค์กรแห่งการสนับสนุน
การส่งเสริมสุขภาวะตามแนวพระพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนมหาวิทยาลัย และ สถาบันการศึกษา และ
นิสิตได้เรียนรู้และสร้างจิตสำนึกที่ดีในการแบ่งปัน ช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยและ
นำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันด้านหลักธรรมพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสอดคล้องกับ
พระอริการเจียมมรรตน์ แสงพยัพ,(2564). ได้ทำงานวิจัยเรื่อง ศึกษาการพัฒนานิสิตเพื่อส่งไปปฏิบัติ

ศาสนกิจในต่างประเทศ ของวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคของ พระสงฆ์ไทยในการปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศ คือ ภาษาในการสื่อสารกับคนต่างชาติ ปัจจัย ในการดำเนินงานด้านเอกสารต่างๆขาดความเข้าใจในขั้นตอนในการขำดินแดน การปรับตัวให้เข้ากับ สภาพอากาศและสิ่งแวดล้อมที่ต่างภาษาและวัฒนธรรม รวมไปถึงปัญหาขั้นตอนของการส่งตัวจากทาง มหาวิทยาลัยในการคัดเลือกนิสิตมีความล่าช้า แนวทางในการจัดการปัญหา คือ ควรจัดให้มีการอบรม ให้ความรู้ และจัดพิมพ์เอกสาร ข้อกำหนด กฎเกณฑ์ วิธีการดำเนินการต่าง ๆ ในเรื่องของการเดินทาง ไปต่างประเทศตั้งแต่เริ่มต้น ควรจัดการอบรมให้ความรู้ โดยคณาจารย์ อาจารย์ และรุ่นพี่ที่ผ่านการ ปฏิบัติศาสนกิจมาก่อน เพื่อเป็นแนวทางในการดำรงสมณะเพศในต่างประเทศ อบรมภาษาอังกฤษ ระยะสั้น เพื่อการสื่อสารในการปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

พระกฤตกร จุฑาเกียรติ,(2560). ได้ทำงานวิจัยเรื่อง “แรงจูงใจในการปฏิบัติงานศาสนกิจกับ การรักษาเพศบรรพชิต ณ วัดมิ่งกรมลาวาส (เล่งเน่ยยี่)” ผลการวิจัยพบว่า (1) พระสงฆ์ส่วนใหญ่เป็น สามเณร มีอายุน้อยกว่า 20 ปี มีระดับการศึกษาในมัธยมศึกษาตอนต้น และมีพรรษาบวชน้อยกว่า 5 ปี (2) ระดับความเห็นต่อแรงจูงใจในการปฏิบัติงานศาสนกิจอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย 3.93 และมีความเห็นด้านการรักษาเพศบรรพชิตอยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.33 (3) พระสงฆ์ที่มีประเภท ของพระสงฆ์ อายุ และระดับการศึกษาที่แตกต่างกันมีการรักษาเพศบรรพชิตแตกต่างกัน (4) แรงจูงใจ ในการปฏิบัติงานศาสนกิจมีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับสูงมากกับการรักษาเพศบรรพชิต เมื่อ พิจารณารายด้านพบว่า ปัจจัยจูงใจที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาเพศบรรพชิต ประกอบด้วย ความสำเร็จในการปฏิบัติงานศาสนกิจ การยอมรับนับถือ ลักษณะงานศาสนกิจที่ปฏิบัติ ความ รับผิดชอบ ความก้าวหน้า ส่วนปัจจัยคำจูงใจที่มีความสัมพันธ์กับการรักษาเพศบรรพชิต ได้แก่ มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร สวัสดิการ สภาพแวดล้อมในการปฏิบัติงานศาสนกิจ

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยมีดังนี้คือ

1. ระยะเวลาในการประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจนโยบายการปฏิบัติศาสนกิจในรูปแบบใหม่ ระหว่าง ส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมีน้อย ทำให้บางพื้นที่ที่ไม่ได้ส่งผู้บริหารโดยตรงเข้าร่วมไม่ได้ รับทราบนโยบาย โดยตรงทำให้การปฏิบัติตามนโยบายมีความไม่ชัดเจน

2. การตรวจสอบคุณสมบัติของนิสิตในการเป็นผู้มีสิทธิปฏิบัติศาสนกิจ จะต้องมีความสมบัติตามที่
ข้อบังคับกำหนด กล่าวคือ เป็นนิสิตผู้สอบได้หน่วยกิตสะสมครบตามหลักสูตรที่เข้าศึกษาภายใน
ระยะเวลาไม่เกิน 2 เท่า ของเวลาการศึกษาตามหลักสูตรและมีค่าเฉลี่ยสะสมไม่ต่ำกว่า 2.00 และ
ต้องมีหนังสือรับรองจากสำนักทะเบียนและวัดผล ผ่านการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานครบตาม
ข้อบังคับของมหาวิทยาลัย และต้องยื่นคำร้องของปฏิบัติศาสนกิจภายในวันที่ 15 พฤษภาคมของทุก
ปี กรณีที่นิสิตมีเงื่อนไขเกี่ยวกับคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่งไม่สมบูรณ์อาจส่งผลกระทบต่อการยื่นคำร้อง
หรือดำเนินการใดๆเกี่ยวกับการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตได้

3. การเปลี่ยนแปลงเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานกิจการนิสิตในส่วนภูมิภาค ส่งผลให้การดำเนินการ
ขาดความต่อเนื่อง และความเข้าใจที่สอดคล้องกันตามแนวนโยบายที่มหาวิทยาลัยกำหนด

4. ระบบ กลไกและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจที่ยังไม่ชัดเจนและการสื่อสารไม่เป็นไปใน
ทิศทางเดียวกัน ทำให้การรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างล่าช้า

5. การเปลี่ยนแปลงตามบริบทของสังคม การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เพื่อสนับสนุนการ
ปฏิบัติ ศาสนกิจ ติดตามและประเมินผล

6. การเตรียมความพร้อมให้กับนิสิตปฏิบัติศาสนกิจ การตรวจสอบคุณสมบัติการเป็นนิสิต
ปฏิบัติ ศาสนกิจไม่สอดคล้องกับปฏิทินกิจกรรมการปฏิบัติศาสนกิจ และปฏิทินการศึกษาของ
มหาวิทยาลัย

7. วัฒนธรรมการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิตผู้ปฏิบัติศาสนกิจที่ยังติดอยู่ในกรอบการทำงานรูป
แบบเดิม และขาดแรงจูงใจในการปฏิบัติงานตามนโยบายที่กำหนด

8. ศักยภาพและความสามารถของนิสิตที่ปฏิบัติศาสนกิจมีผลต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติ
ศาสนกิจของนิสิต

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ก. รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจ ตามระเบียบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สามารถนำไปศึกษาเผยแพร่ความรู้ให้กับนิสิตรุ่นหลังได้

ข. การพัฒนากิจกรรมการการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม
ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย จังหวัดเชียงราย สามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจของ
นิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงรายรุ่นต่อไปได้

ค. การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการปฏิบัติศาสนกิจโดยนำไปสู่การพัฒนาสังคม
ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์เชียงราย สามารถนำไปวิเคราะห์เป็นแนวทางในการปฏิบัติศาสนกิจของนิสิต
วิทยาลัยสงฆ์เชียงรายรุ่นต่อไปได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

รูปแบบและกระบวนการพัฒนากิจกรรม การปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อพัฒนาสังคม ของนิตินั้น
จะต้องมีแผนของการปฏิบัติศาสนกิจให้ชัดเจน จะได้เห็นแนวทาง ทิศทาง การขับเคลื่อนการสร้าง
ศาสนทายาท และพระนิสิตปฏิบัติศาสนกิจครบทุกด้าน ทั้งด้านการตอบสนองต่อเป้าหมายภารกิจของ
คณะสงฆ์ การส่งเสริมชุมชน และการพัฒนาตนเองให้มีประสิทธิภาพ พร้อมในฐานะของสงฆ์ และ
พลเมืองที่ดี มีคุณภาพ เมื่อลาสิกขาบทแล้ว

References

- บุญหนา จิมานัง.(2560). ความพึงพอใจการปฏิบัติศาสนกิจของบัณฑิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. *หลักสูตรพุทธศาสตร-มหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระกฤตกร จุฑาเกียรติ.(2560). แรงจูงใจในการปฏิบัติงานศาสนกิจกับการรักษาเพศบรรพชิต ณ วัด
มังกรมลาวาส (เล่งเน่ยยี่). *หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.
- พระอธิการเจียมรัตน์ แสงพยัพ.(2564). ศึกษาการพัฒนานิสิตเพื่อส่งไปปฏิบัติศาสนกิจในต่างประเทศ
ของวิทยาลัยสงฆ์ศรีสะเกษ. *หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.
- ศุภชัย ยาวะประภาช. (2547). การบริหารงานบุคคลภาครัฐไทย : กระแสใหม่และสิ่งท้าทาย.
กรุงเทพมหานคร.
- สมาน รังสิโยภุชณ. (2561). ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร.

รายงานสืบจากการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 8 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 1 เรื่อง “พระพุทธศาสนา กับ แนวโน้มโลกยุคใหม่ : วิถีครู
บาศรีวิชัยสู่อารยธรรมร่วมสมัย” “Buddhism and New Global Trends : The Footprint of Khruba Sriwichai Towards
Contemporary Civilization”

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.